

Anna Więcek-Durańska¹

Odpowiedzialność nieletnich za czyny z art. 10 § 2 k.k. przed sądem rodzinnym i przed sądem karnym – wybrane zagadnienia

1. WPROWADZENIE

Problem przestępczości wśród młodzieży jest istotny ze względu na ciągle pojawiające się w mediach informacje o wzroście liczby czynów przestępczych popełnianych przez nieletnich, a także o ich brutalizacji. Niniejszy artykuł jest częścią szerszych badań dotyczących problematyki odpowiedzialności nieletnich za czyny z art. 10 § 2 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny² przed sądem rodzinnym lub przed sądem karnym³.

W polskim prawie szczegółowe zasady oraz sposób postępowania z nieletnimi reguluje ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁴. Obejmuje ona swoim zakresem działania, jakie należy podjąć w sytuacji, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego. W świetle tej ustawy pojęcie „nieletni” może być stosowane wobec trzech kategorii osób. Pierwsza z nich to osoby, które nie ukończyły 18. roku życia, a zostały podjęte wobec nich działania mające na celu zapobieganie lub zwalczanie demoralizacji. Druga kategoria to osoby, które ukończyły 13 lat, ale przed ukończeniem 17. roku życia dopuściły się popełnienia czynu karalnego. Trzecia kategoria obejmuje osoby do 21. roku życia, wobec których sąd orzekł zastosowanie środków wychowawczych lub poprawczych. W preambule ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wymienia się jej trzy zasadnicze cele:

- dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich,
- stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia tym nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem,
- umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich.

¹ Mgr Anna Więcek-Durańska jest asystentką w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości oraz doktorantką w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej na kierunku Psychologia.

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej jako k.k.

³ B. Czarnecka-Działuk, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Odpowiedzialność nieletnich z art. 10 § 2 k.k. przed sądem rodzinnym i przed sądem karnym*, „Archiwum Kryminologii”, 2013/34.

⁴ Ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 33, poz. 178 ze zm.), dalej jako u.p.s.n.

Jednak najważniejszym celem przyświecającym całej ustawie jest kierowanie się przede wszystkim dobrem nieletniego.

W szczególnych okolicznościach nieletni może odpowiadać przed sądem karnym jak dorosły, jednak przysługują mu wtedy określone przywileje. Taka sytuacja może nastąpić, gdy nieletni dokonał czynu karalnego po ukończeniu 15, a przed ukończeniem 17 lat. Ustawodawca szczegółowo określił zarówno rodzaj popełnionego czynu, jak i przesłanki odpowiedzialności – zostały one wymienione w art. 10 § 2 k.k. W katalogu przestępstw znalazły się najpoważniejsze czyny, takie jak:

- zamach na życie prezydenta (art. 134 k.k.),
- zabójstwo umyślne (art. 148 § 1–3 k.k.),
- spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 § 1 k.k.),
- spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, jeżeli następstwem jest śmierć człowieka (art. 156 § 3 k.k.),
- spowodowanie zdarzenia, które zagraża życiu, zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach lub/i w następstwie powoduje śmierć człowieka (art. 163 § 1 lub § 3 k.k.),
- przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym (art. 166 k.k.),
- spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, które zagraża życiu, zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach lub/i w następstwie powoduje śmierć człowieka (art. 173 § 1 lub § 3 k.k.),
- zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem lub wspólnie z inną osobą (art. 197 § 3 k.k.),
- wzięcie lub przetrzymywanie zakładnika (art. 252 § 1–2 k.k.),
- dokonanie rozboju (art. 280 k.k.).

Ze względu na specyfikę nieletnich sprawców czynów karalnych w postępowaniu bierze się pod uwagę ich osobowość, wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju fizycznego i psychicznego. Istotne są także cechy charakteru, zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, a także charakter środowiska oraz warunki, w jakich się wychowywali.

2. CEL I METODOLOGIA BADANIA

Jednym z podstawowych celów badawczych było poznanie praktyki orzekania sądów w sprawach o czyny karalne wymienione w art. 10 § 2 k.k. popełnione przez nieletnich w wieku 15–16 lat, a także przyjrzenie się procedurom postępowania z nieletnimi na różnych etapach postępowania, ze szczególnym uwzględnieniem działań mających na celu dobro nieletniego.

2.1. Opis doboru próby

Aby móc dokonać powyższego porównania, zestawiono trzy grupy spraw:

- sprawy karne, w których nieletni odpowiadali za popełniony czyn jak dorośli (na podstawie art. 10 § 2 k.k.),
- sprawy, w których nieletni w podobnym wieku i za podobny czyn karalny odpowiadali na zasadach określonych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich w postępowaniu poprawczym,

- sprawy rozpoznane w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym.

2.2. Schemat badania i wykorzystane narzędzia

Podstawą badania była analiza akt spraw z lat 2004–2008. Przy gromadzeniu materiału badawczego zastosowano losowy dobór próby, który przebiegał w dwóch etapach.

W pierwszym etapie zwrócono się do prezesów wszystkich sądów okręgowych o przesłanie z podległych im sądów okręgowych i rejonowych – z wydziałów karnych i rodzinnych – wszystkich spraw z art. 148, art. 156 § 1, art. 156 § 2, art. 163 § 1, art. 163 § 3, art. 197 § 3 k.k., zakończonych prawomocnym wyrokiem w latach 2004–2008 i dokonanych przez nieletnich w wieku 15–16 lat. Dodatkowo z wydziałów karnych sądów rejonowych i okręgowych poproszono o przesłanie wszystkich spraw z art. 280 § 1 i 2 k.k.

W drugim etapie, ze względu na bardzo dużą liczbę spraw z art. 280 § 1–2 k.k. w sądach rodzinnych, dokonano losowania systematycznego siedmiu sądów okręgowych⁵, do których zwrócono się o przesłanie z podległych im sądów rodzinnych wszystkich spraw z art. 280 § 1 i 2 k.k. zakończonych prawomocnym wyrokiem w 2006 r. i popełnionych przez nieletnich w wieku 15–16 lat.

Nie zwracano się natomiast o przesłanie spraw z art. 166, art. 173 § 1 i 3 oraz art. 252 § 1 i 2, ponieważ z przeprowadzonej wcześniej analizy danych statystycznych wynikało, że w latach 2004–2008 nie było takich prawomocnie zakończonych spraw.

Otrzymało akta spraw z 34 sądów okręgowych – z wydziałów karnych – oraz z 40 okręgów – z wydziałów rodzinnych. Do badań zakwalifikowano 292 sprawy, z czego 71 dotyczyło nieletnich, którzy odpowiadali przed sądem karnym jak dorośli, a 221 spraw dotyczyło nieletnich odpowiadających na zasadach określonych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Na podstawie badania pilotażowego, analizie istniejących już badań na temat czynów karalnych popełnianych przez nieletnich⁶ oraz na podstawie dostępnej literatury została stworzona ankieta do badania akt.

Po przeprowadzeniu badania aktowego na podstawie uzyskanych odpowiedzi utworzono bazę w programie do analizy statystycznej (SPSS). Zgromadzono w niej dane na temat 375 nieletnich (w tym 82, którzy odpowiadali jak dorośli, i 293 odpowiadających na zasadach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, w tym 114 w postępowaniu poprawczym, 134 w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym).

Ponieważ analizie poddano trzy grupy nieletnich, aby w sposób klarowny prezentować dane, w tekście wprowadzono skrótów odnoszące się do poszczególnych grup:

- **K** oznacza nieletnich, którzy odpowiadali w postępowaniu karnym na podstawie art. 10 § 2 k.k.,

⁵ Wylosowane okręgi: gdański, kielecki, lubelski, ostrołęcki, rzeszowski, świdnicki, wrocławski.

⁶ B. Czarnecka-Działuk, *Problematyka odpowiedzialności nieletnich na podstawie art. 9 § 2 k.k. w świetle praktyki sądowej*, opracowanie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, maszynopis, Warszawa 1995; M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*, Kraków 2001; I. Rzeplińska, *Nieletni skazani w warunkach art. 10 § 2 k.k.*, w: *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70-tej rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, K. Krajewski (red.), Warszawa 2007.

- P odnosi się do sprawców odpowiadających za popełniony czyn w postępowaniu poprawczym,
- OW charakteryzuje nieletnich, wobec których toczyło się postępowanie opiekuńczo-wychowawcze.

3. POSTĘPOWANIE WYJAŚNIAJĄCE/PRZYGOTOWAWCZE

Postępowanie przygotowawcze może prowadzić w całości prokurator lub może zostać ono powierzone w całości lub w części policji (w zakresie przewidzianym ustawą). Wyjątkowo w postępowaniu w sprawach nieletnich postępowanie przygotowawcze wobec nieletniego prowadzi sąd. Postępowanie wyjaśniające prowadzi wyłącznie sędzia rodzinny i zgodnie z art. 33 u.p.s.n. ma ono na celu ustalenie, czy rzeczywiście nieletni popełnił zarzucany mu czyn karalny i czy istnieje potrzeba zastosowania wobec niego środków przewidzianych w ustawie.

Niemal w 68% spraw rozpoznawanych w postępowaniu karnym prowadzone było wyłącznie postępowanie przygotowawcze przez policję lub prokuraturę. W pozostałych przypadkach sąd rodzinny przeprowadził postępowanie wyjaśniające, a następnie przekazał sprawę do prokuratury uznając, że są przesłanki, aby nieletni odpowiadał za swoje czyny jak osoba dorosła. W sprawach, w których nieletni odpowiadali w postępowaniu poprawczym, w około 44% zostało przeprowadzone postępowanie przygotowawcze przez policję lub prokuratora, a następnie sprawa została przekazana do sądu rodzinnego. W pozostałych 53% spraw sędzia rodzinny prowadził postępowanie wyjaśniające. Również w grupie nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym w ponad 36% spraw było prowadzone postępowanie przygotowawcze, natomiast w ponad 63% spraw postępowanie wyjaśniające prowadził sędzia rodzinny.

Interesujące wyniki uzyskano w sprawach, w których nieletni popełnił przestępstwo wspólnie z dorosłym współsprawcą⁷. W sprawach, w których nieletni odpowiadali w warunkach art. 10 § 2 k.k., aż ponad 74% czynów karalnych zostało popełnionych wspólnie z dorosłym, w grupie P nieco ponad 40%, natomiast w grupie OW czynów popełnionych z osobą powyżej 17. roku życia było niespełna 25%. W zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu karnym w większości, bo w około 70% postępowań, sprawa nieletniego była prowadzona łącznie ze sprawą dorosłego sprawcy. W 20% spraw karnych prokurator wyłączył sprawę nieletniego do odrębnego postępowania po przeprowadzeniu czynności dowodowych, natomiast bez przeprowadzenia czynności dowodowych wyłączono niecałe 6% spraw. W zbiorowości, w której nieletni odpowiadali w postępowaniu poprawczym, nieco ponad 40% spraw zostało przekazanych do sądu rodzinnego bez przeprowadzenia czynności dowodowych, natomiast po dokonaniu takich

⁷ Art. 16 § 1 u.p.s.n. Jeżeli w sprawie o czyn karalny wszczęto postępowanie przeciwko nieletniemu wspólnie z dorosłym, to prokurator wyłącza sprawę nieletniego i przekazuje ją sędziemu rodzinnemu. Art. 16 § 2 u.p.s.n. W szczególności uzasadnionych przypadkach, jeżeli czyn karalny nieletniego pozostaje w ścisłym związku z czynem osoby dorosłej, a dobro nieletniego nie stoi na przeszkodzie łącznemu prowadzeniu sprawy, prokurator wszczyna lub prowadzi śledztwo. Po ukończeniu śledztwa prokurator bądź je umarza, bądź przekazuje sprawę nieletniego sądowi rodzinnemu. Jeżeli łączne rozpoznanie sprawy jest konieczne, to przekazuje sprawę z aktem oskarżenia sądowi właściwemu według przepisów kodeksu postępowania karnego, który orzeka w sprawie nieletniego z zachowaniem przepisów niniejszej ustawy.

czynności prokurator przekazał około 54% spraw. Podobnie wyglądało to wśród nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym: nieco ponad 33% czynów dokonanych wspólnie z dorosłym zostało przekazanych sędziemu rodzinnemu bez przeprowadzania jakichkolwiek czynności dowodowych, natomiast 59% po ich przeprowadzeniu.

4. CZYNNOŚCI NIECIERPIĄCE ZWŁOKI

Dość interesujące wyniki dostarczyły odpowiedzi na pytania o to, czy przed wszczęciem postępowania wyjaśniającego lub przygotowawczego dokonywano jakichkolwiek czynności. Zgodnie z art. 37 § 1 u.p.s.n. policja może w ramach czynności „niecierpiących zwłoki” podejmować działania z własnej inicjatywy, ale tylko w niezbędnym zakresie (art. 308 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁸), po czym musi niezwłocznie przekazać sprawę do sądu rodzinnego. Zadaniem policji jest zebranie i utrwalenie dowodów czynu karalnego (art. 20 u.p.s.n.), co oznacza, że nie powinna dokonywać żadnych czynności, które nie mieszczą się w ramach niezbędnego zakresu. Z reguły czas trwania takich czynności powinien być krótki, co najwyżej parodniowy⁹.

W analizowanych zbiorowościach policja dokonywała wielu działań w ramach czynności niecierpiących zwłoki. W sprawach, w których nieletni odpowiadali w warunkach art. 10 § 2 k.k., w prawie 75% spraw dokonywano takich czynności, w grupie nieletnich odpowiadających w postępowaniu poprawczym dokonywano ich w niemal 82% spraw, natomiast wobec nieletnich z grupy OW – w 92%.

Poza jednostkowymi przypadkami występującymi w analizowanych zbiorowościach nie stwierdzono, aby czas trwania czynności podejmowanych przez policję w niezbędnym zakresie był przeciągany poza okres niezbędny do przekazania sprawy według właściwości rzeczowej. Niezależnie od rodzaju postępowania w zdecydowanej większości spraw – odpowiednio 97% w grupie K, 99% w P oraz 98% w OW – czynności podejmowane przez policję w niezbędnym zakresie trwały jeden dzień.

5. WYSŁUCHANIE/PRZESŁUCHANIE NIELETNIEGO

Najczęściej podejmowanymi przez policję w ramach utrwalenia i zebrania dowodów czynu karalnego czynnościami było przesłuchanie nieletniego, przesłuchanie świadków oraz oględziny miejsca zdarzenia. Nie zaobserwowano istotnych różnic pomiędzy grupami (tabela 1): zarówno w grupie K, jak i w grupie P policja w ramach czynności mających na celu zabezpieczenie dowodów w około połowie przypadków dokonywała przesłuchania nieletnich, w zbiorowości OW takich czynności było nieco więcej, bo w około 60% spraw dokonano wysłuchania nieletniego.

W czasie całego postępowania nieletni odpowiadający w warunkach art. 10 § 2 k.k. byli średnio przesłuchiwani/wysłuchiwani trzy razy, natomiast sprawcy z grup P oraz OW – średnio dwa razy. W postępowaniu karnym około 26% nieletnich było przesłuchiwanym cztery razy i więcej – a „rekordziści” nawet

⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.), dalej jako k.p.k.

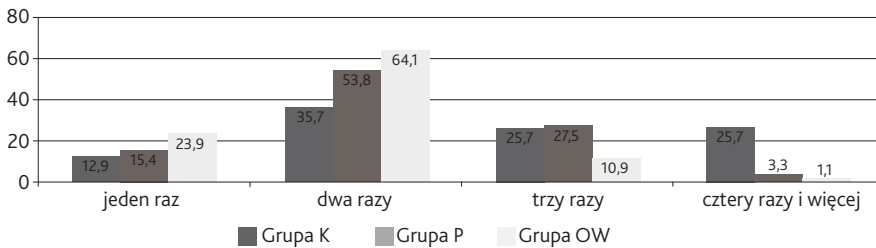
⁹ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 127–128.

Tabela 1.
Przesłuchanie/wysłuchanie nieletniego w ramach czynności „niecierpiących zwłoki”

	Postępowanie karne		Postępowanie poprawcze		Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze	
	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %
tak	35	49,3	47	50,0	56	60,2
nie	35	49,3	44	46,8	37	39,8
brak danych	1	1,4	3	3,2	0	0,0
ogółem	71	100,0	94	100,0	93	100,0

Wykres 1.

Liczba przesłuchań/wysłuchań nieletniego



siedmiokrotnie. W zbiorowości nieletnich odpowiadających na zasadach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich zdecydowanie rzadziej dochodziło do tak wielokrotnych wysłuchań nieletnich sprawców.

Równie interesujące dane uzyskano na temat pierwszego wysłuchania bądź przesłuchania nieletniego. Zgodnie z art. 37, art. 39 oraz art. 40 u.p.s.n. policja, w ramach czynności o charakterze zabezpieczającym, może dokonać zatrzymania i przesłuchania nieletniego jeszcze przed wszczęciem postępowania przez sędziego rodzinnego. Jednak dokonując tych czynności, powinno się uwzględnić przede wszystkim dobro nieletniego, a więc nieletni powinien mieć zapewnioną pełną swobodę wypowiedzania się. Wysłuchanie nieletniego powinno nastąpić w warunkach zbliżonych do naturalnych, a więc w miarę możliwości w jego miejscu zamieszkania. Obowiązkiem policji jest również zapewnienie przy przesłuchaniu obecności rodziców, ewentualnie innych opiekunów lub obrońcy. W przypadku niemożności zapewnienia obecności którejs z wymienionych osób policja może wezwać nauczyciela, pedagoga, psychologa lub innego przedstawiciela organizacji społecznej. Podkreśla się, że przesłuchanie nieletniego sprawcy czynu karalnego bez udziału którejkolwiek z wymienionych osób jest istotnym naruszeniem procedury i uzasadnieniem złożenia zażalenia.

W analizowanych zbiorowościach wśród miejsc, w których nieletni został przesłuchany po raz pierwszy, zdecydowanie dominowały komisariat policji (74% z grup K i P oraz 78% z grupy OW), a następnie prokuratura (18%). Natomiast w sądzie rodzinnym zostało przesłuchanych niecałe 4% nieletnich odpowiadających jak dorośli (tabela 2).

Tabela 2.
Miejsce pierwszego przesłuchania/wysłuchania nieletniego

	Postępowanie karne		Postępowanie poprawcze		Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze	
	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %
komisariat policji	61	74,4	84	73,7	105	78,4
prokuratura	15	18,3	4	3,5	1	0,7
sąd	3	3,7	20	17,5	19	14,2
szkoła	0	0,0	0	0,0	6	4,5
pogotowie opiekuńcze	0	0,0	1	0,9	0	0,0
brak danych	3	3,7	5	4,4	3	2,2
ogółem	82	100,0	114	100,0	134	100,0

W prokuraturze przesłuchano nieco ponad 3% sprawców z grupy P oraz 1% z grupy OW, a więc zdecydowanie mniej niż w zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli, w sądzie rodzinnym zaś wysłuchano około 14% nieletnich z grupy OW oraz ponad 17% z grupy P. Tylko 4% nieletnich ze zbiorowości sprawców odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym oraz 1% z grupy P zostało wysłuchanych w warunkach najbardziej zbliżonych do naturalnych (np. w szkole, na terenie pogotowia opiekuńczego).

Przy interpretacji tych wyników należy się odnieść do literatury, w której spotyka się zdecydowanie krytyczną ocenę uprawnień policji w postaci możliwości przesłuchiwanie nieletniego¹⁰. Zwraca się szczególnie uwagę na to, że w toku postępowania wyjaśniającego, zgodnie z art. 35 § 2 u.p.s.n., i tak istnieje potrzeba wysłuchania nieletniego przez sędziego rodzinnego jeszcze raz, bez względu na to, czy był on wcześniej przesłuchany przez policję, czy też nie był. Zwraca się również uwagę na to, że sam fakt przesłuchiwanie nieletniego przez umundurowanego funkcjonariusza policji w warunkach obcych (komisariat policji) jest stresujący i może powodować u niego poczucie zagrożenia oraz podatność na sugestie¹¹.

6. OSOBY OBECNE PRZY WYSŁUCHANIU/PRZESŁUCHANIU NIELETNIEGO

Równie interesujące wyniki uzyskano w kwestii tego, kto był obecny przy przesłuchaniu/wysłuchaniu nieletniego (wykres 2).

Zgodnie z obowiązującymi przepisami w przesłuchaniu/wysłuchaniu nieletniego powinien uczestniczyć rodzic lub opiekun prawny nieletniego lub jego obrońca, a jeżeli nie jest to możliwe, powinien zostać wezwany przedstawiciel organizacji społecznej.

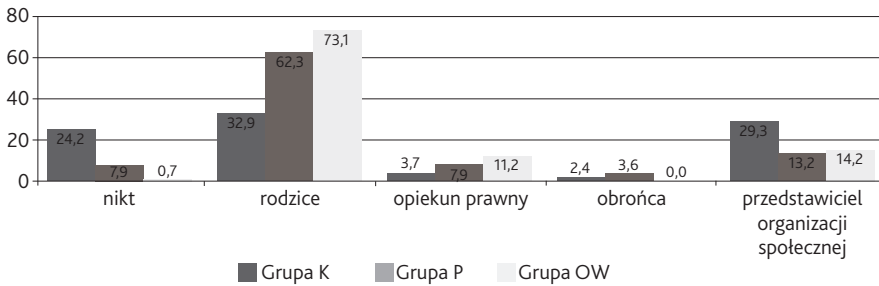
W analizowanej grupie nieletnich odpowiadających jak dorośli aż w ponad 24% przypadków w pierwszym wysłuchaniu/przesłuchaniu nieletniego nie uczestniczył

¹⁰ M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce...*, s. 164–174.

¹¹ M. Toeplitz-Winiowska, *Fazy rozwojowe a metody przesłuchania dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka”, 2004/6.

Wykres 2.

Osoby obecne przy przesłuchaniu/wysłuchaniu nieletniego



nikt. W grupie P taka sytuacja dotyczyła około 8% nieletnich, a w grupie OW tylko niespełna 1% nieletnich sprawców. Interesujący wydaje się fakt, że w analizowanych zbiorowościach, w których podczas pierwszego przesłuchania nie towarzyszył nieletniemu żaden opiekun, było ono przeprowadzane najczęściej w komisariacie policji (70% w grupie K, 67% w grupie P, 100% w grupie OW), a także w prokuraturze (25% w grupie K oraz 33% w grupie P), wobec 5% nieletnich odpowiadających jak dorośli brakowało informacji, gdzie było przeprowadzone przesłuchanie. Jak widać z uzyskanych wyników, zaniedbań w przesłuchiowaniu nieletnich sprawców dopuszczała się najczęściej policja, w postępowaniach prowadzonych przez sądy rodzinne nie stwierdzono takich uchybień. W sprawach, w których nieletni odpowiadali w warunkach art. 10 § 2 k.k., najczęściej w przesłuchaniu uczestniczyli rodzice (około 33%), ale w dużej mierze, bo w 29%, także przedstawiciel placówki/ organizacji społecznej (najczęściej psycholog – 17,1% lub pedagog – 7,3%). W około 6% przypadków przy przesłuchaniu był obecny opiekun prawny nieletniego lub jego obrońca. W grupie nieletnich odpowiadających według zasad ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w zdecydowanej większości spraw w wysłuchaniu/ przesłuchaniu nieletniego uczestniczyli rodzice (62% w grupie P oraz 73% w grupie OW). Również dwukrotnie częściej niż w sprawach nieletnich odpowiadających jak dorośli w wysłuchaniu/przesłuchaniu uczestniczył opiekun prawny nieletniego (odpowiednio 8% w grupie P oraz 11% w grupie OW). Zdecydowanie rzadziej w postępowaniu poprawczym lub opiekuńczo-wychowawczym niż w postępowaniu karnym w wysłuchaniu nieletniego uczestniczył przedstawiciel organizacji społecznej – najczęściej był to psycholog (6% w grupie P oraz 4% w grupie OW), pedagog lub nauczyciel (4% w grupie P oraz 6% w grupie OW). Niski odsetek stanowiły sprawy, w których podczas przesłuchania obecni byli obrońca (około 4%) lub inna osoba. Tego typu sprawy charakterystyczne były raczej dla nieletnich, którzy odpowiadali w postępowaniu poprawczym; w opiekuńczo-wychowawczym nie było takich przypadków. Jako inna osoba był tu wymieniony prokurator, który uczestniczył w wysłuchaniu nieletniego przez sąd rodzinny.

Bardzo wyraźnego podkreślenia wymaga, że nieletni od samego początku powinny być przesłuchiwane w obecności życzliwej mu osoby. Zasygnalizowania wymagają w związku z tym rażące przypadki przesłuchania nieletniego w komisariacie policji, podczas których osobą obecną podczas podejmowanych czynności był inny funkcjonariusz policji. Nie należały również do rzadkości sytuacje, w których

przedstawiciel organizacji społecznej uczestniczący w przesłuchaniu był osobą zgłaszającą popełnienie czynu karalnego przez nieletniego. Zdarzały się także takie sytuacje, w których to rodzic był osobą zawiadamiającą o popełnieniu czynu i jednocześnie jako opiekun prawny uczestniczył wraz z nieletnim w czynnościach podejmowanych przez policję.

7. PRAWA I OBOWIĄZKI NIELETNIEGO

Zgodnie z obowiązującymi przepisami (art. 74 § 1 i 2 k.p.k. oraz art. 308 § 2 k.p.k.) obowiązkiem przesłuchującej osoby jest poinformowanie nieletniego na samym początku postępowania o tym, co mu się zarzuca, oraz o tym, jakie przysługują mu uprawnienia (np. pouczenie przesłuchiwanego nieletniego, że przysługuje mu prawo złożenia wyjaśnień na piśmie, prawo do odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania bez podania powodów oraz prawo do odmowy składania wyjaśnień) i jakie ciążyą na nim obowiązki. W badaniu trudno było określić jednoznacznie stopień wiarygodności tych informacji. Akta spraw zawierały bowiem jedynie adnotacje, że nieletni został zapoznany z przysługującymi mu prawami i obowiązkami oraz że zrozumiał przedstawione mu zarzuty.

W badanych zbiorowościach w większości spraw kwestie formalne zostały spełnione. W postępowaniu karnym zaniedbania dotyczyły nieco ponad 2% rozpoznawanych spraw, natomiast w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym poniżej 1%. W analizowanej zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli ponad 2% nie zostało poinformowanych o tym, co im się zarzuca lub w jakim charakterze są przesłuchiwani, a nieco ponad 1% nie zostało pouczonych o swoich uprawnieniach i obowiązkach. W grupie OW nieletni, którzy nie zostali poinformowani o zarzutach, stanowili niewielki odsetek (0,7%) i – co ciekawe – nie było takich sytuacji, aby nieletni nie został poinformowany o ciężących na nim obowiązkach i przysługujących mu uprawnieniach. W zbiorowości P w ogóle nie pojawiły się takie sytuacje.

8. CZYNNOŚCI DOKONYWANE W POSTĘPOWANIU WYJAŚNIAJĄCYM LUB PRZYGOTOWAWCZYM

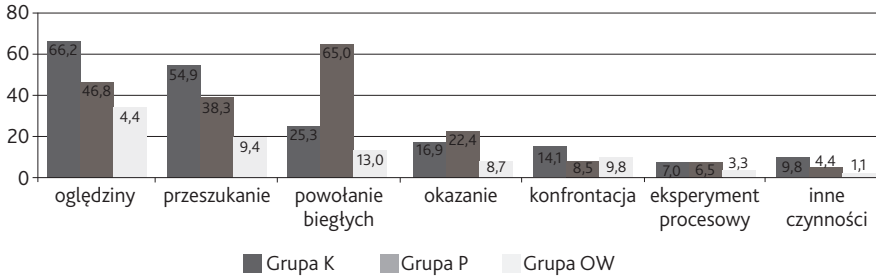
W toku postępowania dokonywano również innych czynności. W zdecydowanej większości spraw przesłuchiwano pokrzywdzonego – odpowiednio w 96% spraw w grupie K oraz 91% spraw w grupach P i OW. W zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli w prawie 34% spraw nie było to możliwe ze względu na śmierć pokrzywdzonego w wyniku zdarzenia. W grupie P takich przypadków było ponad czterokrotnie mniej, bo około 7%, natomiast w zbiorowości sprawców odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym nie było ich w ogóle.

W analizowanych zbiorowościach na wysokim poziomie (96% w grupie K, 95% w grupie P oraz 99% w grupie OW) kształtował się odsetek spraw, w których przesłuchiwano co najmniej jednego świadka zdarzenia. W sprawach, w których nieletni odpowiadali w warunkach art. 10 § 2 k.k., średnio przesłuchiwano trzy-nastu świadków, w grupie P ośmiu, a w OW średnio pięciu.

W toku postępowania wyjaśniającego/przygotowawczego dokonywano również wielu innych czynności w odniesieniu do sprawcy. W sprawach, w których nieletni

Wykres 3.

Czynności podejmowane w postępowaniu wyjaśniającym/przygotowawczym



odpowiadali jak dorośli, w prawie 55% dokonywano przeszukiwania nieletniego (wliczono tu również przeszukiwanie mieszkania). W sprawach nieletnich odpowiadających na zasadach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich przeszukiwania dokonywano zdecydowanie rzadziej – w grupie P w około 38% przypadków, a w grupie OW wobec 19% sprawców. Również częściej w postępowaniu karnym dochodziło do przeprowadzenia takich czynności, jak oględziny (wliczono tu zarówno oględziny miejsca zdarzenia, jak i oględziny osoby). Interesujące wyniki uzyskano w kwestii powoływania biegłych. W grupie nieletnich odpowiadających w postępowaniu jak dorośli tylko w 25% spraw powoływano biegłych sądowych do rozstrzygnięcia zasadniczych kwestii związanych z popełnionym czynem karalnym, w grupie P było zdecydowanie więcej takich spraw, bo prawie 65%, natomiast najrzadziej powoływano biegłych w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (wykres 3). O ile nie dziwi tak niskie odsetki powołanych biegłych w grupie OW (13%), bo można przypuszczać, że mało zawiły charakter sprawy oraz osoba samego nieletniego pozytywnie rokującego na przyszłość nie stwarzały potrzeby opracowywania takich opinii, o tyle w sprawach, w których nieletni odpowiadali na zasadach takich jak dorośli lub w postępowaniu poprawczym, mogłoby się wydawać, że taka opinia będzie podstawą do podjęcia decyzji przez sędziego o stopniu rozwoju nieletniego oraz o jego warunkach osobistych i właściwościach psychicznych. W analizowanych zbiorowościach na niezbyt wysokim poziomie utrzymywało się stosowanie okazania sprawcy w postępowaniu (zarówno wizerunku, jak i osoby) – odpowiednio 17% w grupie K, 22% w grupie P oraz 9% w grupie OW.

Na podstawie uzyskanych wyników można zaobserwować, że w postępowaniach prowadzonych przeciwko nieletnim odpowiadającym w warunkach art. 10 § 2 k.k. dokonywano zdecydowanie więcej czynności mających na celu wyjaśnienie okoliczności sprawy (przesłuchanie, okazanie, konfrontację, eksperyment procesowy oraz inne czynności). Wyjątek stanowiło powoływanie biegłych oraz okazanie. Częstsze powoływanie biegłych w grupie P mogło być spowodowane tym, że w tego typu sprawach, ze względu na ich poważny charakter, była konieczność ustalenia okoliczności sprawy oraz właściwości sprawcy ze względu na wybór postępowania karnego lub poprawczego.

9. PRZYGOTOWANIE OPINII O NIELETNIM

W celu ustalenia danych na temat środowiska, w jakim przebywa nieletni, jego zachowania w miejscu zamieszkania, przebiegu nauki, sposobu spędzania przez

niego wolnego czasu, warunków wychowawczych i sytuacji bytowej, jaka panuje w rodzinie, sąd może zlecić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego kuratorowi sądowemu. W wyjątkowych sytuacjach przeprowadzenie wywiadu może być zlecone przedstawicielom organizacji społecznych, osobom godnym zaufania (jeżeli powierzono im nadzór nad nieletnim), pracownikom pedagogicznym schronisk i rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych (jeżeli zachodzi potrzeba wydania opinii), a także policji.

W badanej zbiorowości nieletnich odpowiadających w warunkach art. 10 § 2 k.k. tylko wobec nieco ponad 7% nieletnich nie przeprowadzono wywiadu środowiskowego, w grupie OW prawie wobec 10%, natomiast w zbiorowości P brakowało wywiadu o około 14% nieletnich. W większości spraw wywiad przeprowadził kurator sądowy, natomiast w około 7% w grupie K przeprowadzono wywiady przez różne organizacje, w około 5% przez policję i w około 2% przez inny uprawniony organ (tabela 3). W grupie nieletnich odpowiadających na zasadach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w postępowaniu poprawczym w około 4% wywiad przeprowadził funkcjonariusz policji, a wobec prawie 2% nieletnich brakowało danych na ten temat w aktach sprawy.

Tabela 3.
Wywiad środowiskowy

	Postępowanie karne		Postępowanie poprawcze		Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze	
	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %
nie przeprowadzono	6	7,3	16	14,1	13	9,7
kurator sądowy	76	92,7	97	85,1	121	90,3
policja	4	4,9	5	4,4	0	0,0
inny organ	2	2,4	0	0,0	0	0,0

Dość interesujące wyniki uzyskano analizując przeprowadzone wywiady środowiskowe pod względem zawartych w nich informacji. W analizowanych zbiorowościach wywiady przeprowadzane przez kuratorów zostały ocenione w około 70% jako wyczerpujące, natomiast w pozostałych 30% jako lakoniczne, zdawkowo i powierzchownie opisujące sytuację nieletniego. Co ciekawe, wywiady przeprowadzone przez policję tylko w nieco ponad 33% zostały uznane za wyczerpujące, czyli zawierające zasadnicze informacje o sytuacji nieletniego i jego rodziny. W pozostałych około 67% były to bardzo krótkie wywiady, ograniczające się niekiedy tylko do podstawowych informacji o nieletnim, takich jak wiek, klasa, do której uczęszcza, liczba rodzeństwa, czym się zajmują rodzice.

Zaskakujące są również ustalenia dotyczące opinii przygotowanych przez szkoły. W zbiorowości nieletnich odpowiadających w warunkach art. 10 § 2 k.k. wobec około 44% nieletnich szkoła wydała opinię na temat funkcjonowania nieletniego jako ucznia, wobec pozostałych 56% nieletnich nie zwracano się o jej wydanie. W zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu poprawczym tylko

wobec 39% sporządzono taką opinię, natomiast w grupie OW w niespełna 23%. W postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym pojawiły się jednostkowe przypadki (0,7%), w których zwrócono się o sporządzenie takiej opinii, ale nie została ona wykonana, natomiast aż wobec 60% nieletnich sprawców z grupy P oraz 76% z grupy K sąd nie zwracał się do szkół o jej przygotowanie. Większość opinii, które zostały sporządzone przez szkoły na temat nieletnich (odpowiednio 56% w grupie K, 45% w grupie P oraz 61% w grupie OW), była napisana bardzo zdawkowo i najczęściej ograniczała się do podania ocen, jakie uzyskał uczeń w danym roku szkolnym i ewentualnej liczby godzin opuszczonych lekcji. W pozostałych przypadkach opinia zawierała informacje na temat tego, jak nieletni funkcjonuje wśród rówieśników, czy ma trudności w nauce, jakie osiąga postępy w nauce, czy rodzice angażują się w jego edukację, czy interesują się jego funkcjonowaniem i problemami w szkole.

10. Poddanie nieletniego kompleksowej diagnozie osobowości

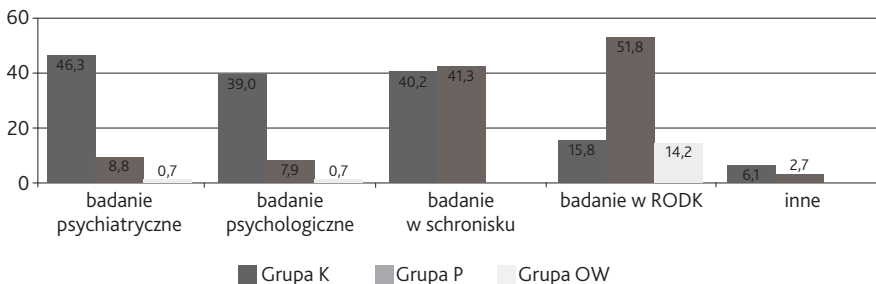
Zgodnie z art. 25 § 1 u.p.s.n. w razie potrzeby uzyskania szczegółowej opinii, diagnozy lub określenia właściwych kierunków oddziaływania na nieletniego, sąd rodzinny może zwrócić się o wydanie takiej opinii do rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego (RODK) lub do innej specjalistycznej placówki. Zgodnie z art. 25 § 2 u.p.s.n. przed wydaniem orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie karnym, zakładzie poprawczym lub innym ośrodku wychowawczym czy socjoterapii, sąd zwraca się o sporządzenie kompleksowej diagnozy osobowości nieletniego.

A zatem wyniki badań specjalistycznych przeprowadzonych w toku postępowania wyjaśniającego/przygotowawczego mogą mieć istotny wpływ na dalszy tok postępowania, w szczególności na wybór rodzaju postępowania (opiekuńczo-wychowawczego, poprawczego czy karnego) oraz na orzeczenie wobec nieletniego konkretnych środków.

W badanych zbiorowościach nieletnich zdecydowanie częściej różnym badaniom byli poddawani nieletni odpowiadający w warunkach art. 10 § 2 k.k. oraz sprawcy odpowiadający w postępowaniu poprawczym (65% z grupy K oraz 60% z grupy P miało sporządzoną szczegółową diagnozę osobowości) niż nieletni z grupy OW, którzy tylko w około 15% byli poddani takim badaniom.

Wykres 4.

Rodzaje badań, jakim byli poddani nieletni



Wśród nieletnich odpowiadających jak dorośli około 46% zostało przebadanych psychiatrycznie – w tym 8,5% dwa razy, a 5% co najmniej trzy razy lub więcej. W grupie P nieletnich poddawanych badaniom psychiatrycznym było zdecydowanie mniej, bo nieco poniżej 9%, i najczęściej byli oni badani jednokrotnie (wykres 4). Wśród nieletnich odpowiadających w warunkach art. 10 § 2 k.k. również zdecydowanie częściej stosowano badania psychologiczne (39%, z czego prawie 10% nieletnich było badanych dwa razy lub więcej). W grupie P takim badaniem było poddanych około 8% sprawców. W schronisku diagnozowano około 40% nieletnich, zarówno z grupy K, jak i z grupy P, najczęściej badaniem w schronisku byli poddawani ci, którzy zostali tam umieszczeni przez sąd na czas trwającego się postępowania. Interesujący wydaje się wynik pokazujący, że w większości specjalistycznym badaniom w RODK byli poddawani nieletni, którzy odpowiadali w postępowaniu poprawczym (52%), natomiast w sprawach, w których nieletni odpowiadali jak dorośli, na takie badanie było kierowanych niespełna 16% z nich. W grupach K oraz P nieletni byli poddawani jeszcze innym czynnościom diagnostycznym i były to np. specjalistyczne badania seksuologiczne, tomografia komputerowa głowy oraz EEG.

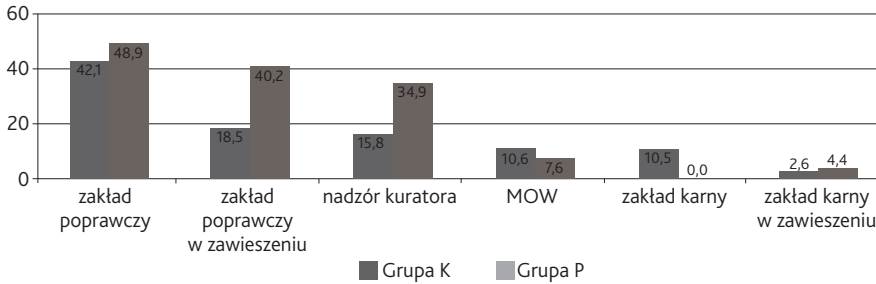
W trakcie niniejszych badań zbierano również informacje na temat prognoz kryminologicznych oraz tego, jak często były one sporządzane. Najczęściej były one sporządzane przez psychologów w opiniach ze schroniska lub RODK, ale zdarzały się również takie, które zostały opracowane przez kuratorów zawodowych. W większości przypadków, niezależnie od grupy, nie została sporządzona prognoza kryminologiczna na temat nieletniego – odpowiednio 73% w grupie K, 65% w grupie P oraz aż 96% w grupie OW. Jeżeli jednak były przygotowane, to najczęściej wobec nieletnich odpowiadających w warunkach art. 10 § 2 k.k. lub w postępowaniu poprawczym (odpowiednio 27% i 33%). Natomiast wobec sprawców odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym prognozę sporządzono wobec niespełna 4% nieletnich.

11. PROPOZYCJE ZASTOSOWANIA ŚRODKÓW WOBEC NIELETNICH

Interesujące wyniki uzyskano na temat tego, czy instytucje uprawnione do sporządzenia opinii lub wywiadu o nieletnim proponowały, jakie wobec nieletniego zastosować środki – wychowawcze, poprawcze czy też karne. W sprawach, w których sprawca odpowiadał w postępowaniu karnym, wobec około 46% nieletnich w aktach sprawy pojawiła się propozycja zastosowania odpowiedniego środka. W zbiorowości OW odsetki były zbliżone i wynosiły około 42%. Najwięcej takich propozycji było jednak w grupie P, bo prawie wobec 79% nieletnich. W grupie K w około 3% przypadków proponowano, żeby wobec nieletniego nie stosować żadnego środka, w grupie P takich spraw nie było, natomiast w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym pojawiły się one wobec około 5% nieletnich. Najczęściej proponowanym środkiem wobec nieletnich odpowiadających w postępowaniu karnym lub poprawczym było zastosowanie umieszczenia w zakładzie poprawczym (wykres 5), z czego tylko wobec około 3% sprawców z grupy K oraz 1% z grupy P zasugerowano potrzebę jednoczesnego zastosowania specjalistycznej terapii. Wobec 18% nieletnich z grupy K zaproponowano orzeczenie zakładu poprawczego z warunkowym jego zawieszeniem,

Wykres 5.

Sugestie dotyczące zastosowania środka wobec nieletnich odpowiadających według zasad art. 10 § 2 k.k. lub w postępowaniu poprawczym

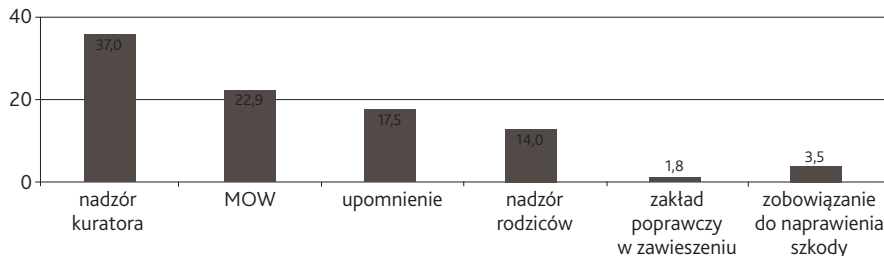


z czego w nieco ponad 5% sugerowano dodatkowo nadzór kuratora, w następnych 5% umieszczenie w ośrodku szkolno-wychowawczym, natomiast tylko wobec 8% nieletnich proponowano sam zakład poprawczy z warunkowym zawieszeniem jako środek samoistny. W grupie P zdecydowanie częściej niż w grupie K sugerowano orzeczenie zakładu poprawczego z jednoczesnym jego zawieszeniem, tylko wobec około 5% nieletnich proponowano zastosowanie tego środka samoistnie, w pozostałych przypadkach – podobnie jak w stosunku do sprawców odpowiadających z art. 10 § 2 k.k. – proponowano jednoczesne orzeczenie nadzoru kuratora lub umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. Wobec 10% nieletnich odpowiadających jak dorośli specjaliści sugerowali umieszczenie nieletniego w zakładzie karnym, w grupie P takich propozycji nie było. Na zbliżonym poziomie utrzymywał się odsetek propozycji, aby orzec zakład karny z jego warunkowym zawieszeniem, w większości przypadków z oddaniem nieletniego pod nadzór kuratora. Wśród proponowanych środków dość często pojawiał się nadzór kuratora – wobec nieco ponad 5% nieletnich z grupy K oraz 2% z grupy P proponowano zastosowanie nadzoru kuratora jako środka samoistnego, natomiast w pozostałych przypadkach jako środka wspomagającego inne oddziaływanie wobec nieletniego. Innym środkiem proponowanym w podobnym zakresie w analizowanych grupach było umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym (prawie 11% w grupie K oraz 8% w grupie P).

W zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym najczęściej proponowanym środkiem oddziaływania był nadzór kuratora (37%). Proponowano go dwukrotnie częściej niż wobec nieletnich odpowiadających jak dorośli (wykres 5). W około 32% proponowano zastosowanie nadzoru bez innych środków, natomiast w pozostałych przypadkach łącznie z innymi (w szczególności przy zawieszeniu umieszczenia w zakładzie poprawczym lub w innej placówce o charakterze resocjalizacyjnym). Wobec prawie 23% nieletnich sugerowano umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, w tym tylko wobec 2% zasugerowano jednoczesne przeprowadzenie specjalistycznej terapii. Równie często (w około 20% spraw z grupy OW) proponowanym środkiem było zastosowanie upomnienia, a wobec około 14% nieletnich zastosowanie odpowiedzialnego nadzoru rodzica. Jako środek samoistny proponowano również orzeczenie zobowiązania do naprawienia szkody przez nieletniego. Sugerowano go w dość małym odsetku, bo tylko wobec około 3% nieletnich. Najrzadziej proponowanym środkiem wobec nieletnich z grupy OW był zakład poprawczy z warunkowym zawieszeniem (około 2%).

Wykres 6.

Sugestie dotyczące zastosowania środków wobec nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym



Pozostałe środki proponowane przez biegłych i kuratorów nie przekraczały łącznie 10%. Specjalistyczne opinie psychologiczne częściej były przeprowadzane w zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu jak dorośli niż wobec nieletnich odpowiadających według zasad ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Istnieje istotny statystycznie związek pomiędzy rodzajem postępowania, w jakim odpowiadał nieletni, a tym, czy był poddawany specjalistycznym badaniom diagnostycznym¹².

12. UDZIAŁ RODZICÓW W POSTĘPOWANIU

W toku analizy akt zebrano obszerne informacje na temat uczestnictwa rodziców lub opiekunów¹³ w postępowaniu oraz czynności dokonywanych przez nich w czasie jego trwania. W zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli tylko w 30% przypadków rodzice lub opiekunowie brali udział w postępowaniu. W grupach P oraz OW odsetek ten był znacząco wyższy i wynosił odpowiednio 84% i 85%.

Interesujące wyniki uzyskano na temat aktywności rodziców/opiekunów podczas postępowania. W przypadku zbiorowości nieletnich odpowiadających w warunkach art. 10 § 2 k.k. warto podkreślić, że w prawie połowie (47%) rodzice lub opiekunowie nie podejmowali żadnych czynności, w nieco ponad 23% zostali oni wysłuchani przez sędziego, natomiast aktywność w toku postępowania wykazywało tylko około 13% opiekunów – zgłaszali oni wnioski dowodowe (3%) i uczestniczyli w czynnościach dowodowych (10%). W zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu poprawczym i opiekuńczo-wychowawczym opiekunowie nieletnich byli zdecydowanie bardziej aktywni. Tylko nieco ponad 9% opiekunów nieletnich z grupy P oraz 8% z grupy OW nie dokonywało żadnych czynności w postępowaniu. Około 80% opiekunów nieletnich z grupy P oraz 87% z grupy OW było wysłuchanych przez sędziego, a 14% opiekunów nieletnich z grupy P oraz 9% z grupy OW aktywnie uczestniczyło w postępowaniu, składając wnioski dowodowe, zaskarżając wydane przez sąd decyzje i podejmowane czynności procesowe, uczestnicząc w czynnościach dowodowych.

¹² $\chi^2 = (2, N = 330) = 71,75; p < 0,001$ (test dwustronny).

¹³ Przez opiekuna rozumie się osobę, pod której pieczęcią nieletni się znajduje.

Tabela 4.
Aktywność rodziców podczas postępowania¹⁴

	Postępowanie karne		Postępowanie poprawcze		Postępowanie opiekuńczo-wychowawcze	
	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %
zgłaszali wnioski dowodowe	1	3,3	4	4,0	4	3,5
zaskarżali czynności procesowe	0	0,0	1	1,0	1	0,9
zaskarżali wydane decyzje	0	0,0	3	3,0	0	0,0
uczestniczyli w czynnościach dowodowych	3	10,0	6	6,1	5	4,3
byli wysłuchani przez sędziego	7	23,3	78	79,5	100	87,0
inne czynności	0	0,0	2	2,0	0	0,0
nie dokonywali ww. czynności	14	46,7	9	9,2	9	7,9

Jak widać z uzyskanych wyników, zdecydowanie większą aktywność i zainteresowanie sprawą nieletniego wykazywali rodzice/opiekunowie sprawców odpowiadających w postępowaniu przed sądem rodzinnym. Zdecydowanie większy odsetek rodziców wysłuchanych przez sędziego wynika z wymogów procedury ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Innym powodem tłumaczącym tak mały udział i zaangażowanie rodziców/opiekunów nieletnich odpowiadających w postępowaniu w warunkach art. 10 § 2 k.k. prawdopodobnie było nierespektowanie art. 36 § 1 u.p.s.n. Według tego artykułu w sytuacji, gdy interesy nieletniego i jego rodziców lub opiekuna pozostają w sprzeczności, nieletni powinien mieć obrońcę, a jeżeli go nie ma, to prezes sądu powinien wyznaczyć mu obrońcę z urzędu.

13. UDZIAŁ OBROŃCY W POSTĘPOWANIU

Zgodnie z art. 18 u.p.s.n. nieletni musi mieć obrońcę, jeżeli zachodzą podstawy do orzeczenia wobec niego kary z art. 10 § 2 k.k. Według art. 49 u.p.s.n. nieletni musi mieć również obrońcę, jeżeli sprawa toczy się w postępowaniu poprawczym lub wcześniej, jeżeli został on umieszczony w schronisku dla nieletnich.

W zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli 89% nieletnich miało obrońcę nadanego z urzędu, natomiast 8% z wyboru, wobec nieco ponad 2% nieletnich brakowało takiej informacji w aktach sprawy, ale można przypuszczać, że do tak drastycznych zaniedbań jak brak obrońcy nie dochodziło i są to tylko

¹⁴ Procenty nie sumują się do 100%, ponieważ w jednej sprawie mogła być podejmowana przez rodziców więcej niż jedna aktywność.

uchybień w dokumentacji. W zbiorowości P również 89% miało obrońcę nadanego z urzędu, a tylko 6% wybrało go samodzielnie. W grupie P około 3% sprawców nie miało obrońcy. Natomiast w zbiorowości OW tylko niespełna 4% sprawców miało obrońcę.

Interesujące wyniki uzyskano w kwestii aktywności obrońców nieletnich podczas postępowania (tabela 5). W zbiorowościach nieletnich¹⁵ w większości spraw, w których zostali oni przyznani z urzędu, ich wkład w sprawę został oceniony negatywnie (około 85%), a wręcz nawet jako brak zainteresowania sprawą, nieprzychodzenie na rozprawę. Tylko około 15% nieletnich (w obu zbiorowościach) miało obrońcę z urzędu, który był zaangażowany, składał wnioski odwoławcze i dowodowe, wnosił o apelację. Wśród nieletnich mających obrońców z wyboru w większości faktycznie podejmowali oni więcej działań niż ci powołani z urzędu (odpowiednio 57% i 100% zostało ocenionych jako aktywnych w sprawie), mimo że tendencja ta jest bardziej widoczna w zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu poprawczym. Na podstawie analizy statystycznej ustalono, że istnieje istotny statystycznie związek pomiędzy wkładem obrońcy w sprawę a tym, czy był on powołany z urzędu, czy też z wyboru¹⁶. W sprawach, w których obrońca był powoływany z wyboru, podejmował on zdecydowanie więcej różnych czynności, natomiast w sprawach, w których obrońca był powołany z urzędu, takich działań było istotnie mniej.

Tabela 5. Aktywność obrońcy w toku postępowania					
		Postępowanie karne		Postępowanie poprawcze	
		w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %
Obrońca z urzędu	aktywny, istotny wkład	11	15,1	15	15,2
	mało aktywny, niewielki wkład lub brak wkładu	62	84,9	84	84,8
Obrońca z wyboru	aktywny, istotny wkład	4	57,1	7	100,0
	mało aktywny, niewielki wkład lub brak wkładu	3	42,9	0	0,0

14. ZASTOSOWANIE ŚRODKÓW ZAPOBIEGAWCZYCH WOBEC NIELETNICH

Przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 18, art. 26, art. 27, art. 40) regulują szczegółowo również kwestie zastosowania odpowiednich, uzasadnionych środków zapobiegawczych w przypadkach ukrywania się nieletniego lub podejmowania przez niego prób zatarcia śladów czynu karalnego.

¹⁵ Nie analizowano aktywności obrońców w grupie nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym ze względu na zbyt małe liczebności. W grupie OW pięciu nieletnich miało obrońcę, z czego dwoóm został on przyznany z urzędu, natomiast w trzech przypadkach był on ustanowiony z wyboru.

¹⁶ $\chi^2 = (1, N = 193) = 35,26; p < 0,001$ (test dwustronny).

W badanej zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli tylko wobec 6% nie zastosowano żadnych środków zapobiegawczych, nieco ponad 90% nieletnich zostało zatrzymanych (z czego 2,4% w innej sprawie toczącej się w tym samym czasie). Wobec pozostałych około 4% nieletnich zastosowano dozór policji. W zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu poprawczym wobec 28% nieletnich nie zastosowano w ogóle żadnych środków zapobiegawczych (a więc prawie pięciokrotnie częściej niż wobec nieletnich odpowiadających z art. 10 § 2 k.k.). Środki zapobiegawcze w postaci umieszczenia w placówce o charakterze izolacyjnym orzeczono wobec około 64% nieletnich, z czego w około 3% w innej sprawie. Stosowano również inne środki zapobiegawcze, ale stanowiły one niewielkie odsetki (nadzór kuratora – 4%, poręczenie majątkowe – 0,9%, zakaz opuszczenia kraju – 0,9%) i były one przeważnie stosowane łącznie z innymi środkami. Najrzadziej stosowano środki zapobiegawcze wobec nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym – wobec około 48% nie stosowano żadnego środka, nieco ponad 10% zostało zatrzymanych (w policyjnej izbie dziecka lub w schronisku), a wobec około 1% orzeczono nadzór kuratora.

15. POLICYJNA IZBA DZIECKA

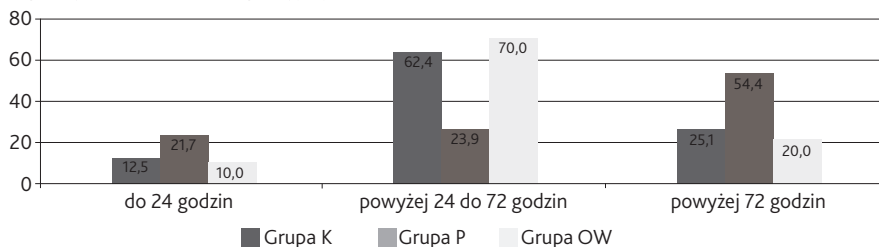
Zgodnie z art. 40 u.p.s.n., jeżeli jest to konieczne ze względu na okoliczności sprawy, nieletni może zostać zatrzymany przez policję i umieszczony w policyjnej izbie dziecka. W takiej sytuacji o zatrzymaniu nieletniego policja powinna niezwłocznie powiadomić jego rodziców lub opiekunów oraz – nie później niż w ciągu 24 godzin od chwili zatrzymania – zawiadomić właściwy sąd rodzinny. W sytuacji gdy tylko ustaną przyczyny zatrzymania, nieletni powinien zostać natychmiast zwolniony i przekazany opiekunom. Jeżeli w ciągu 72 godzin od chwili zatrzymania nie zostanie wydane postanowienie o umieszczeniu nieletniego w schronisku, ośrodku wychowawczym lub innej specjalistycznej placówce, nieletniego należy niezwłocznie zwolnić.

W analizowanej zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu karnym nieco ponad 29% przebywało w policyjnej izbie dziecka. W zbiorowości P takich nieletnich było zdecydowanie najwięcej, bo około 40%, najmniej natomiast w grupie OW – 7%. W grupie nieletnich odpowiadających jak dorośli w prawie 67% decyzję o umieszczeniu w policyjnej izbie dziecka wydał sąd rodzinny, natomiast w około 21% nieletni zostali zatrzymani przez policję, a sąd rodzinny był o tym fakcie powiadamiany w ciągu najbliższych 24 godzin. Wśród nieletnich odpowiadających przed sądem rodzinnym w postępowaniu poprawczym wobec 39% z nich sąd wydał postanowienie o zatrzymaniu w policyjnej izbie dziecka, a w ponad 61% wpięrow nastąpiło zatrzymanie nieletniego, a później powiadomienie właściwego sądu rodzinnego. W grupie OW wobec niespełna 10% nieletnich powyższe postanowienie wydał sąd rodzinny, natomiast w pozostałych przypadkach został on poinformowany o zatrzymaniu. W badanych zbiorowościach w grupach K oraz P w ani jednej sprawie nie zdarzyło się, aby opiekunowie lub inne osoby zaskarżały decyzje o pobycie nieletniego w policyjnej izbie dziecka, w zbiorowości OW takie sytuacje stanowiły około 10% i w całości były dokonywane przez opiekunów nieletnich.

Analizując uzyskane wyniki na temat czasu, jaki nieletni przebywał w policyjnej izbie dziecka, można zauważyć, że w sprawach, w których nieletni odpowiadali w warunkach art. 10 § 2 k.k., w 25% przypadków czas ten przekroczył ustawowe 72 godziny, natomiast w zbiorowości nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym tacy nieletni stanowili około 20%. W grupie P zaś odsetek ten wynosił aż 54% (wykres 7).

Wykres 7.

Czas przebywania nieletnich w policyjnej izbie dziecka



Uzyskane wyniki nie wskazują jednak jednoznacznie na zaniedbania w tej dziedzinie. Nieletni odpowiadający jak dorośli częściej zaraz po pobycie w policyjnej izbie dziecka byli umieszczani w schronisku lub w areszcie śledczym w związku z tym, że byli oni nierzadko silnie zdemoralizowani i istniała natychmiastowa potrzeba umieszczenia ich w odpowiedniej placówce. Natomiast nieletni odpowiadający w postępowaniu poprawczym często oczekiwali w policyjnej izbie dziecka na wolne miejsce w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub innej placówce resocjalizacyjnej.

16. SCHRONISKO DLA NIELETNICH

Zgodnie z art. 27 u.p.s.n. nieletniego można umieścić w schronisku dla nieletnich, jeżeli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a jednocześnie zachodzi uzasadniona obawa ukrywania się lub zacierania przez niego śladów popełnionego czynu karalnego lub w sytuacji, gdy nie można ustalić tożsamości nieletniego. Wyjątkowo nieletniego można umieścić w schronisku, jeżeli istnieją okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a nieletniemu zarzucono popełnienie jednego z czynów karalnych wymienionych w art. 10 § 2 k.k. Czas pobytu nieletniego w schronisku przed skierowaniem sprawy na rozprawę nie może trwać dłużej niż 3 miesiące, natomiast gdy istnieją okoliczności przemawiające za przedłużeniem pobytu nieletniego w placówce, może to nastąpić na okres nieprzekraczający dalszych 3 miesięcy. Łączny pobyt nieletniego w schronisku do chwili wydania wyroku w pierwszej instancji nie może być dłuższy niż rok. W szczególnie uzasadnionych przypadkach sąd okręgowy, na wniosek sądu prowadzącego sprawę, może przedłużyć okres pobytu nieletniego w schronisku na czas nieoznaczony.

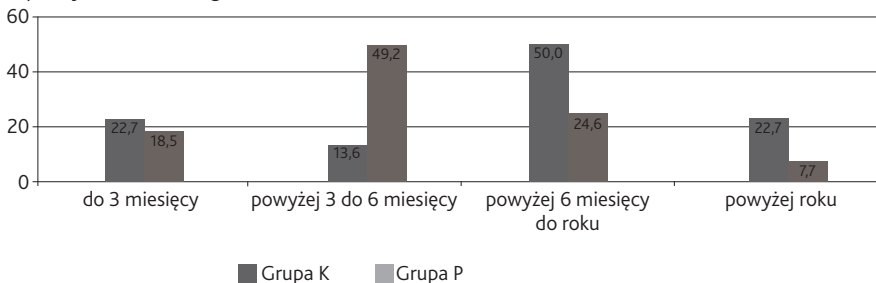
W analizowanych grupach wśród nieletnich odpowiadających w warunkach art. 10 § 2 k.k. wobec 55% z nich zastosowano umieszczenie w schronisku dla nieletnich. W grupie P takich umieszczeń było zdecydowanie więcej, bo około 61%.

Natomiast w zbiorowości OW tacy nieletni stanowili niewielkie odsetki – około 2%. W grupie nieletnich, którzy odpowiadali jak dorośli, w około 9% decyzja o umieszczeniu ich w schronisku została zaskarżona, we wszystkich przypadkach zaskarżającym był obrońca nieletniego. W grupie P w prawie 20% przypadków doszło do zaskarżenia umieszczenia w schronisku, w około 16% przypadków dokonał tego obrońca, natomiast w około 14% rodzice¹⁷. Natomiast w zbiorowości OW, jeżeli już dochodziło do takich sytuacji, to we wszystkich przypadkach stronami skarżącymi umieszczenie nieletniego w schronisku byli rodzice.

Uzyskano również interesujące wyniki dotyczące czasu przebywania nieletnich w schronisku. W zbiorowości nieletnich odpowiadających według art. 10 § 2 k.k. lub w postępowaniu poprawczym na zbliżonym poziomie (odpowiednio 23% przypadków w grupie K oraz 18% w grupie P) utrzymywał się odsetek nieletnich, którzy przebywali tam do około 3 miesięcy (wykres 8). Prawie 14% nieletnich odpowiadających jak dorośli przebywało w schronisku od 3 miesięcy do pół roku, natomiast prawie 41% – od 6 miesięcy do roku. Niemalże w 23% sąd przedłużył pobyt nieletniego w schronisku na czas trwający powyżej roku. Można przypuszczać, że w większości spraw było to związane ze stopniem zawiłości sprawy oraz utrzymującymi się obawami zacierania przez nieletnich śladów lub mataczenia w sprawie.

Wykres 8.

Czas przebywania nieletniego w schronisku¹⁸



W zbiorowości P w prawie połowie przypadków nieletni przebywali w schronisku od 3 do 6 miesięcy (to ponadtrzykrotnie częściej niż nieletni odpowiadający w warunkach art. 10 § 2 k.k.), 25% nieletnich przebywało tam od 6 miesięcy do roku, natomiast 8% sąd przedłużył ten pobyt na ponad rok. Przeciętny czas pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich dla zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli to 310 dni, czyli nieco ponad 10 miesięcy; dla zbiorowości nieletnich odpowiadających w warunkach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w postępowaniu poprawczym przeciętny czas pobytu wynosił 151 dni, czyli w przybliżeniu 5 miesięcy, natomiast w grupie OW średni czas pobytu nieletnich w schronisku wynosił 25 dni. Można więc powiedzieć, że nieletni odpowiadający w warunkach art. 10 § 2 k.k. średnio dwa razy dłużej przebywali w schronisku dla nieletnich podczas trwania postępowania niż sprawcy z grupy P.

¹⁷ W danej sprawie zaskarżenia decyzji mogli dokonywać zarówno rodzice nieletniego, jak i inny podmiot.

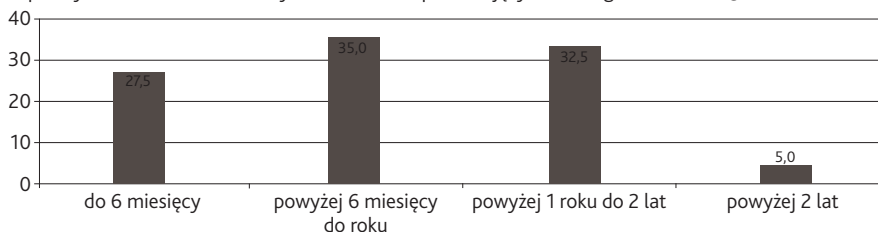
¹⁸ Na wykresie nie uwzględniono nieletnich z grupy OW ze względu na zbyt małe liczebności. Umieszczenie w schronisku zastosowano wobec trzech nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym. Czas, w którym przebywali oni w schronisku, nie przekroczył 3 miesięcy.

17. TYMCZASOWE ARESZTOWANIE

W wyjątkowych sytuacjach, zgodnie z art. 18 § 2 pkt 1 lit. e u.p.s.n., gdy umieszczenie w schronisku dla nieletnich byłoby niewystarczające, nieletni może zostać umieszczony w areszcie śledczym.

Wykres 9.

Czas przebywania w areszcie śledczym nieletnich odpowiadających według zasad art. 10 § 2 k.k.

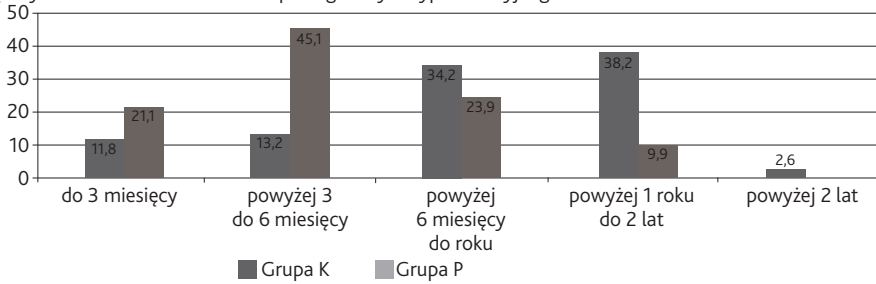


W analizowanej zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli wobec aż 49% zastosowano umieszczenie w areszcie śledczym. W grupie P tacy nieletni stanowili jednostkowe przypadki i odsetek ten kształtował się w granicach 2%, natomiast w grupie OW takich sytuacji nie było. W 30% spraw nieletnich odpowiadających jak dorośli postanowienie o umieszczeniu w areszcie zostało zaskarżone, w tym w około 17% przez samego nieletniego, natomiast w 20% przez jego obrońcę. W zbiorowości P w dwóch przypadkach, gdy zastosowano umieszczenie nieletniego w areszcie śledczym, decyzja ta nie była zaskarżana; jeden nieletni przebywał tam nieco ponad 2 miesiące (64 dni), natomiast drugi powyżej roku (456 dni!). Średni czas pobytu nieletnich odpowiadających jak dorośli w areszcie śledczym wynosił 11 miesięcy. Należy podkreślić, że aż 37% nieletnich przebywało w areszcie ponad rok, „rekordziści” przebywali tam ponad 2 lata, a nawet 3.

Na potrzeby niniejszej analizy stworzono zmienną, w której zliczono czas pobytu nieletnich w policyjnej izbie dziecka, w schronisku dla nieletnich oraz w areszcie śledczym. W zbiorowości sprawców odpowiadających jak dorośli tylko wobec około 7% nie zastosowano żadnego z wyżej wymienionych środków, w grupie P natomiast takich nieletnich było prawie 38%, a w grupie OW około 91%.

Jak widać na wykresie 10, łączny czas stosowania środków zapobiegawczych wobec nieletnich był zdecydowanie krótszy w zbiorowości nieletnich odpowiadających na zasadach ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Wobec sprawców odpowiadających w postępowaniu poprawczym w 67% środki te stosowano do 6 miesięcy. Natomiast w zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli tylko 25% z nich przebywało w izolacji poniżej 6 miesięcy. W grupie K dla 34% okres ten wynosił od 6 miesięcy do roku, natomiast dla 38% trwał od roku do 2 lat. W zbiorowości nieletnich odpowiadających jak dorośli pojawił się również odsetek przebywających w izolacji ponad 2 lata (prawie 3%). W grupie P wobec niemal 25% sprawców stosowano środki zapobiegawcze w postaci zatrzymania do roku, natomiast wobec około 10% aż do 2 lat.

Wykres 10.

Łączny czas stosowania środków zapobiegawczych typu izolacyjnego wobec nieletnich¹⁹

18. WNIOSKI

Nieletni są szczególnym typem sprawców, bo mimo że dokonują czynów niezgodnych z prawem, przysługuje im wiele przywilejów związanych z procedurami, którym są poddawani w czasie postępowania. Przeprowadzone badania miały na celu poznanie praktyki orzekania sądów w sprawach nieletnich (15–16 lat) odpowiadających za czyny karalne wymienione w art. 10 § 2 k.k. Szczególnie zaś zwracano uwagę na różnice wynikające z odmiennych rodzajów postępowania, w jakich uczestniczyli nieletni sprawcy, oraz działań mających na celu ochronę ich dobra.

Wyniki wskazują, że nieletni sprawcy czynów karalnych byli bardziej narażeni na różnego rodzaju nadużycia w zależności od postępowania, jakie toczyło się przeciwko nim. Najwięcej zastrzeżeń budzi postępowanie karne. Sprawcy odpowiadający w warunkach art. 10 § 2 k.k. często byli traktowani jak pełnoprawni dorośli, już na samym początku czynności „niecierpiących zwłoki” podejmowanych przez policję narzucano im status podejrzanych.

Zgodnie z uregulowaniami zawartymi w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich postuluje się, aby nieletni był przesłuchiwany/wysłuchiwany w warunkach jak najbardziej zbliżonych do naturalnych, w miarę możliwości w miejscu zamieszkania. Przepis ten wydaje się jednak w rzeczywistości fikcją. W analizowanych zbiorowościach tylko 4% sprawców odpowiadających według zasad ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich zostało przesłuchanych/wysłuchanych w warunkach zbliżonych do naturalnych. Najczęściej nieletni byli przesłuchiwani/wysłuchiwani na terenie komisariatu policji.

Należałoby również zwrócić uwagę na kwestie osób obecnych przy wysłuchaniu nieletniego. Badania wskazują na rażące i budzące wiele wątpliwości przypadki, w których podczas przesłuchania drugą osobą obecną podczas ww. czynności był inny funkcjonariusz policji lub prokurator. Wydaje się również ważne, aby zwrócić uwagę na sytuacje, w których przedstawiciel placówki obecny przy nieletnim jako opiekun był jednocześnie osobą zgłaszającą popełnienie czynu karalnego. Zgodnie

¹⁹ Na wykresie nie uwzględniono nieletnich odpowiadających w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym ze względu na zbyt małą liczebność. W całej grupie OW tylko 9% zastosowano środki zapobiegawcze w postaci umieszczenia w placówce o charakterze izolacyjnym, we wszystkich tych przypadkach czas przebywania w ww. placówce nie przekraczał 3 miesięcy.

z zasadą dobra dziecka należałoby się również zastanowić, czy dobrą praktyką jest, aby rodzic zgłaszający dokonanie czynu karalnego był osobą towarzyszącą nieletniemu podczas wysłuchania/przesłuchania. Inne rażące przypadki naruszenia praw nieletniego zaobserwowano w grupie nieletnich odpowiadających jak dorośli – aż w 24% spraw w przesłuchaniu nie uczestniczyła żadna uprawniona do tego osoba.

Nie budzi kontrowersji fakt, że w postępowaniu z art. 10 § 2 k.k. wykonywano znacznie więcej czynności mających na celu wyjaśnienie okoliczności sprawy. Jednak należałoby zwrócić uwagę na sytuacje, w których sąd nie prosi o przedstawienie żadnych opinii o nieletnim i jego środowisku żadnej z uprawnionych do tego instytucji. Zastanawia zatem, na jakiej podstawie sąd podejmuje decyzję o odpowiedzialności nieletniego w warunkach art. 10 § 2 k.k. bądź wyborze postępowania poprawczego czy opiekuńczo-wychowawczego. Kwestia ta jest istotna również z perspektywy późniejszego orzekania odpowiednich środków, adekwatnych do sytuacji danego nieletniego, a w szczególności dostosowania do jego stopnia demoralizacji. Również szkoła jako cenne źródło informacji zostaje pomijana – jeżeli już pojawiały się opinie sporządzone przez szkołę, to były one niepełne, lakonicznie informujące o sytuacji ucznia.

Ważnym wnioskiem z badań jest również to, że zgodnie z zasadami ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w postępowaniu nieletni umieszczeni w schronisku powinni mieć przyznanych obrońców, a jeżeli ich nie mają, powinni im być przydzieleni z urzędu. Wobec aż 7% nieletnich zaobserwowano w związku z tym nieprawidłowości, tzn. mimo że istniały obiektywne przesłanki ku temu, nieletni ci nie mieli obrońców podczas postępowania. Inny istotny wniosek, który nasuwa się po analizie akt sądowych, jest taki, że obrońcy przyznani nieletniemu z urzędu, niezależnie od badanej grupy, zostali ocenieni jako nieaktywni, a w niektórych przypadkach wręcz nawet niezainteresowani prowadzoną sprawą. Nie należały do rzadkości sprawy, w których adwokat w ogóle nie pojawiał się na rozprawie czy posiedzeniu sądu lub jeżeli był obecny, to przychodził nieprzygotowany.

W świetle przepisów stosowanie tymczasowego aresztowania wobec nieletnich powinno mieć charakter wyjątkowy. Wyniki badań wskazują jednak na inną praktykę – niemal połowa nieletnich odpowiadających jak dorośli trafiła do aresztu śledczego, z czego prawie 40% na ponad rok (pięciu z nich spędziło tam więcej niż 2 lata, a nawet ponad 3 lata). W literaturze przedmiotu podkreśla się, że przesłanka „gdy umieszczenie w schronisku byłoby niewystarczające” jest nieprecyzyjna, co może prowadzić do pewnych dowolności w stosowaniu tego najsurowszego środka zapobiegawczego²⁰. Jak widać, praktyka rzeczywiście szeroko korzysta z możliwości stosowania wobec nieletnich tymczasowego aresztowania. Warto jeszcze wspomnieć, że przeciętny czas pobytu w schronisku nieletnich odpowiadających jak dorośli był ponaddwukrotnie dłuższy niż pozostałych (i wynosił przeciętnie ponad 10 miesięcy), co można wytłumaczyć po części skomplikowaniem spraw, większą liczbą czynności dowodowych bądź też występowaniem w sprawie współsprawców, w szczególności dorosłych.

Należałoby jednak zauważyć, że stosowanie środków zapobiegawczych wobec nieletnich odpowiadających jak dorośli, zwłaszcza aresztu, powinno być

²⁰ P. Górecki, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich – po nowelizacji*, „Prokuratura i Prawo” 2001/5, s. 34.

przedmiotem dalszej uważnej kontroli i badania, jakie były jego przesłanki, czy rzeczywiście umieszczenie w schronisku byłoby niewystarczające, czy uzasadniony był czas trwania aresztu, czy i jaki wpływ ma popełnienie przez nieletniego czynu wraz z dorosłymi współsprawcami oraz czy nieletni w czasie pobytu w areszcie śledczym miał zapewnioną możliwość kontynuowania nauki.

Summary

Anna Więcek-Durańska – *Minors' responsibility for acts described in Art. 10(2) of the Criminal Code before family courts and criminal courts – selected issues*

The problem of youth criminality is important due to the fact that the media continue publishing news about the growing numbers of criminal acts committed by minors and their increasing brutalization. Minors are a special kind of criminals; due to their age and mental conditions they are entitled to a number of privileges, but in special circumstances they can be liable like adults before a criminal court. One of the basic goals of the study was to examine the adjudicating practice of courts in matters of criminal acts listed in Art. 10(2) CC, committed by minors aged 15–16, as well as to take a look at the procedures followed in respect of minors at various stages of the proceedings, with special emphasis on measures undertaken for the minor's good.

The research results indicate that minor perpetrators of criminal acts are more vulnerable to various kinds of abuse, depending on the proceedings instituted against them, criminal proceedings giving rise to the highest number of objections. From the very beginning, minors were given the status of suspects, the hearing or interrogation was usually held on the premises of the police station, often without their guardians being present. There were also many objections relating to the courts' practice of not requesting any opinions about the minor and his/her environment from any of the authorized institutions. It was thus puzzling on what grounds decisions were made about the minor's responsibility in the conditions of Art. 10(2) CC or about the choice between reformatory proceedings and care-and-upbringing proceedings. The issue is also important from the point of view of the subsequent adjudication of measures adequate to the situation of the given minor offender and, in particular, ones appropriate to his/her degree of demoralization. What seems also questionable is the length of application of preventive measures in respect of minors, and in particular the use of temporary detention in their respect.